

LITAR VI PÅ MEDIERNA?

ULRIKA ANDERSSON OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Det här kapitlet fokuserar frågan om människors förtroende för nyhetsmedier och deras innehåll. Forskning har visat att förtroendenivåerna har legat relativt stabilt under 2000-talet, både för medier som samhällsinstitution och för enskilda medie-företag. Trots det pågår en intensiv debatt om en förmodat pågående förtroendekris. Och kanske finns det visst fog för oron. Det tyder åtminstone några av resultaten i det här kapitlet på. För när förtroendet bryts ned på olika ämnesområden framträder betydande skillnader i förtroendenivåerna beroende på vad nyhetsrapporteringen handlar om. Graden av mellanmännisklig tillit och partisympati är två centrala förklaringsfaktorer till dessa skillnader. Men även synen på sanning spelar roll för hur stort eller litet förtroende människor känner för nyhetsrapporteringen. Analysen baseras på resultat från den nationella SOM-undersökningen och Medborgarpanelen, vilka båda drivs av SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Hur sant är det som sägs i nyheterna? Går det verkligen att lita på massmedierna? Frågor likt dessa dyker med jämna mellanrum upp i den allmänna debatten, inte minst när det handlar om hur olika händelser har bevakats. Misstron mot medierna sägs ha ökat. Påhittade nyheter sprids via sociala medier och letar sig ibland även in i de etablerade mediernas nyhetsrapportering. Alternativa fakta lyfts fram av dem som anser att mediernas beskrivning av världen inte stämmer överens med den faktiska verkligheten. Den amerikanske presidenten Donald Trump beskriver de traditionella medierna som ”fake news media” och medierna å sin sida talar om en opinionsbildning där sanningen är död.¹

Även om situationen i Sverige skiljer sig från den i USA verkar ändå de flesta eniga om att nyhetsflödet under de senaste åren har ändrat karaktär. Den digitala tekniken gör att vi nås av fler nyheter på olika plattformar. De sociala medierna släpper igenom uppgifter som tidigare stannade på de stora mediernas redaktioner. Men frågan om de traditionella mediernas politiska roll har ännu inte vållat någon större debatt. Det hindrar inte att det finns nyhetssajter som regelbundet angriper mediernas publiceringsprinciper och menar att dessa är präglade av politisk korrighet (PK). Kritiken har inte minst gällt nyhetsbevakningen av invandring och brott, som kritikerna menar att medierna inte ger hela sanningen. Sådan kritik fanns redan då pressens publicitetsregler infördes i början av 1900-talet och det bestämdes att namn och andra identifierande egenskaper inte ska publiceras om

inte ett ”oavvisligt allmänintresse” kräver det (Weibull och Börjesson, 1995). Dagspressen genomförde vintern 2017 även en annonskampanj för att motivera varför man oftast undviker att sätta ut namn på personer.

En fråga om förtroende

Mot bakgrund av den pågående debatten om mediernas tillförlitlighet och sanningens vara eller icke vara, är det onekligen lätt att tro att förtroendet för massmedierna är lågt. Men tidigare studier har snarast pekat på att den svenska befolkningens förtroende har legat relativt stabilt över tid. Svenskarna har traditionellt präglats av ett stort samhällsförtroende. Vi har stor tilltro till våra institutioners sätt att fungera och vi har stor tillit till andra människor.² Så har det varit tidigare och så är det fortfarande (Andersson och Weibull, 2017). Men gäller det även för medieförtroendet? Den frågan kommer att granskas närmare i det här kapitlet.

Frågan om vilket förtroende de stora nyhetsmedierna åtnjuter handlar inte bara om i vilken mån enskilda händelser får en korrekt bevakning. I själva verket är förtroende för medier en viktig komponent i förtroendet för hela samhället (Elliot, 1994). Förtroende och tillit är viktiga grundstenar i ett fungerande samhällsbygge och medierna är som tredje statsmakt en viktig komponent häri. Och om vi har förtroende för samhället och för varandra minskar de sociala transaktionskostnaderna och vi slipper mycket avtalsskrivande.

Det vanligaste sättet att belysa medieförtroendet har varit att utgå från det generella förtroendet för ett medium, oftast ett varumärke, utan någon närmare specifikation. En sådan ansats ger en bild av om mediet är allmänt pålitligt eller ej. Vi vet exempelvis från många analyser att nyheterna i Sveriges Television åtnjuter ett stort förtroende. Men samtidigt fångar en sådan ansats inte upp skillnader mellan olika typer av nyheter. När det i debatten talas om PK i bevakningen gäller det inte alla typer av innehåll. För att belysa kritiken blir det därför nödvändigt att inte bara studera förtroendet för mediet utan också för olika typer av innehåll.³ I det följande kommer vi således att först redovisa förtroendet för mediernas innehåll generellt och därefter för olika typer av innehåll.

Kapitlet tar sin empiriska utgångspunkt i två olika studier. Huvuddelen av våra analyser av förtroende för mediernas innehåll i allmänhet och om nyhetsbevakningen i synnerhet bygger på den nationella SOM-undersökningen.⁴ Den avslutande delen redovisar en analys av hur människors föreställning om sanning i nyheterna påverkar deras förtroende för nyheterna. Den utgår från Medborgarpanelen 24, en webbaserad, självrekryterad panel som drivs av opinionslaboratoriet LORE vid SOM-institutet. Den senare är tänkt att komplettera SOM-undersökning i syfte att ge en fördjupad bild av befolkningens förtroende för de svenska nyhetsmedierna.

Förtroende för svenska nyhetsmedier

En översiktlig analys av befolkningens förtroende för svenska nyhetsmedier visar dels att förtroendenivåerna har legat på en stabil nivå över tid, dels att det finns en tydlig gruppering i hur stort förtroende olika mediebolag har. Störst förtroende har svenska folket för det innehåll som förmedlas av Sveriges Radio (SR) och Sveriges Television (SVT). Trots att det har skett omfattande förändringar i det svenska medielandskapet och trots att det i debatten sägs råda en allt större misstro mot de etablerade medierna, har det starka förtroendet för de svenska public servicebolagen legat på en fortsatt hög nivå. 2016 uppger sig 37 procent av allmänheten ha mycket stort förtroende för innehållet i Sveriges Radio medan 31 procent har mycket stort förtroende för SVT (tabell 1). Om även andelen med ganska stort förtroende för respektive mediebolag inkluderas i beräkningen, är det drygt 70 procent av befolkningen som har stort förtroende för respektive bolag, vilket är att betrakta som en mycket hög andel i sammanhang som dessa. Med sina höga förtroendenivåer utgör SR och SVT en egen dimension, eller gruppering, i det allmänna medieförtroendet. Det ligger i linje med svenskarna stora förtroende för offentlig sektor (Holmberg och Weibull, 2012).

Tabell 1 Förtroende för innehållet i svenska nyhetsmedier 2016 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa	Förtroendebalans
Sveriges Radio	37	37	10	4	2	10	100	+75
Sveriges Television	31	45	12	4	3	5	100	+74
Den lokala morgontidningen	13	42	21	5	2	17	100	+56
Dagens Nyheter	15	31	18	4	3	27	100	+54
Svenska Dagbladet	13	30	19	4	3	31	100	+52
TV4	12	41	27	8	4	8	100	+46
Aftonbladet	4	20	31	18	13	14	100	-10
Expressen	3	16	29	20	14	18	100	-19

Kommentar: Frågan lyder *Vilket förtroende har du för innehållet i följande medier?* Förtroendebalansen är beräknad bland dem som har angett en uppfattning i frågan. Balansmättet varierar mellan +100 (alla har stort förtroende) och -100 (alla har litet förtroende). Antalet svarspersoner varierar mellan 1 543–1 637.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Den tredje högsta förtroendenivån uppnår de lokala morgontidningarna. 13 procent säger sig ha mycket stort förtroende för den lokala morgontidning som finns på hemorten. När andelen med ganska stort förtroende inkluderas är det totalt 55

procent av befolkningen som känner stort förtroende för de lokala tidningarna. Dessa utgör tillsammans med Stockholms morgontidningar och TV4 en egen förtroendegruppering. För de båda huvudstadstidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* ligger förtroendet på ungefär samma nivå: det är cirka 15 procent som har stort förtroende för dessa tidningar och 30 procent som har ganska stort förtroende. Det bör dock nämnas att det är en förhållandevis stor andel av befolkningen, cirka 30 procent, som uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. Det hänger framför allt ihop med att tidningarna inte är kända i hela landet, även om det förstås kan finnas ambitioner från tidningarnas sida att nå ut till en så stor del av befolkningen som möjligt. För det sista mediebolaget i gruppen, TV4, har 12 procent mycket stort förtroende medan ytterligare 41 procent har ett ganska stort förtroende för kanalens innehåll.

De medier som utgör den tredje grupperingen är de båda kvällstidningarna *Aftonbladet* och *Expressen*. För båda tidningarna gäller att andelen som har litet förtroende är större än andelen som har stort förtroende. Knappt en fjärdedel av befolkningen har förtroende för *Aftonbladet*, medan motsvarande andel för *Expressen* är knappt en femtedel, vilket alltså innefattar både dem med mycket stort förtroende och dem med ganska stort förtroende.

När förtroendet granskas över tid framgår det tydligt att samtliga svenska nyhetsmedier karakteriseras av mycket stabila förtroendenivåer (tabell 2). Även den inbördes rangordningen mellan medierna har varit densamma under den aktuella tidsperioden.

Tabell 2 Förtroende för innehållet i svenska nyhetsmedier 2010–2016 (procent)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Sveriges Television	78	78	77	75	77	76	77
Sveriges Radio	73	73	73	70	-	72	74
Den lokala morgontidningen	-	-	-	-	57	66	55
TV4	55	56	52	48	59	52	53
Dagens Nyheter	43	44	40	43	43	44	46
Svenska Dagbladet	-	-	-	-	36	39	43
Aftonbladet	23	22	20	18	17	23	24
Expressen	16	16	14	12	12	17	18
Genomsnittligt antal svarspersoner	1 542	1 509	1 525	1 828	1 627	1 524	1 579

Kommentar: Frågan lyder *Vilket förtroende har du för innehållet i följande medier?* Svartalternativen är *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Tabellen baseras på andelen som har uppgett att de har mycket stort alternativt ganska stort förtroende för innehållet i respektive mediebolag. 2014 ändrades tillfälligt ordningsföljden mellan de olika mediebolagen, vilket bland annat påverkade förtroendebedömningen för TV4.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2016.

När analysen bryts ned efter olika bakgrundsfaktorer visar det sig att skillnaden i förtroendenivå är relativt små för de flesta medier. Yngre har ett något lägre förtroende för SVT och SR än andra åldersgrupper (tabell 3). Den tydligaste ålderskillnaden finns i förtroendet för de lokala morgontidningarna, där 42 procent av de yngsta har stort förtroende jämfört med 64 procent bland de äldsta. Det omvända förhållandet gäller för de båda morgontidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* där yngre och medelålders har större förtroende relativt äldre. Yngre har också något större förtroende för kvällspressen. För TV4 är någon motsvarande skillnad däremot inte skönjbar. Förtroendebedömningarna för respektive mediebolag speglar till stor del också de olika gruppernas medievanor (jfr Andersson, 2016).

För vissa av medierna förekommer utbildningsrelaterade skillnader i förtroendet. Högutbildade har generellt högre förtroende för public service-medierna jämfört med lågutbildade. Störst är dock skillnaden i förtroendet för de båda storstadsmorgontidningarna. 70 procent av de högutbildade har stort förtroende för *Dagens Nyheter* medan motsvarande andel bland lågutbildade är 18 procent. Det innebär en förtroendeskilnad om 52 procentenheter. Även för *Svenska Dagbladet* råder det stor differens mellan högutbildades och lågutbildades förtroendenivå – 63 respektive 17 procent, vilket motsvarar en skillnad om 46 procentenheter. Det som sannolikt ligger bakom de högutbildades bedömning är ett stort nyhetsintresse som leder till en positiv värdering av de stora nyhetsmedierna. Därtill kommer att andelen högutbildade generellt också är högre i storstäderna, vilket har betydelse för bedömningen av de båda storstadstidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* (jmf Holmbergs och Weibulls kapitel i samma volym; Weibull, 2014).

För morgontidningarna förekommer viss skillnad i förtroende mellan dem som bor på landsbygden och storstadsbor. Boende på landsbygden har generellt lägre förtroende för *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* och större förtroende för den lokala morgontidningen, medan förhållandet är det motsatta bland storstadsbor. I viss mån beror, som nämnts, storstadsbornas högre förtroende för de stockholmsbaserade morgontidningarna på att andelen högutbildade är större i dessa områden (Weibull, 2014). Men även närhetsfaktorn spelar stor roll för förtroendebedömningen: den tidning som det fysiska avståndet är minst till, åtnjuter också det största förtroendet. Allra tydligast märks det bland Stockholms invånare där förtroendet för *Dagens Nyheter* är 69 procent och förtroendet för *Svenska Dagbladet* 61 procent. På landsbygden, där de lokala morgontidningarna fortfarande har en stark ställning, är det dessa som åtnjuter stort förtroende bland allmänheten.

För samtliga medier framträder skillnader i förtroendenivå beroende på hur stor eller liten människors sociala tillit är. De som ger uttryck för en stor mellanmännisklig tillit, så kallade höglitare, har genomgående större förtroende för innehållet i svenska medier jämfört med låglitare. Den allmänna känslan eller upplevelsen av att kunna lita på andra människor avspeglas således även i medieförtroendet. Det är samma mönster som framträder när det gäller människors förtroende för samhällets institutioner (Holmberg och Weibull, 2008).

Tabell 3 Medieförtroende i olika samhällsgrupper 2016 (procent)

	Sveriges Television	Sveriges Radio	Lokala morgon- tidningar	TV4	Dagens Nyheter	Svenska Dabladet	Afton- bladet	Expressen	Antal svars- personer
Kvinnor	78	75	57	57	47	42	24	17	805
Män	75	73	52	49	45	44	24	20	763
16–29 år	69	64	42	54	47	40	25	21	266
30–49 år	76	76	53	54	56	52	22	18	461
50–64 år	78	75	53	54	45	43	24	18	392
65–85 år	80	77	64	53	37	34	24	17	487
Låg utb.	66	58	58	49	18	17	28	18	212
Medellåg utb.	73	70	54	58	35	32	28	24	478
Medelhög utb.	77	72	54	55	48	47	26	19	374
Hög utb.	87	88	54	51	70	63	16	13	493
Landsbygd	76	74	59	52	33	31	22	17	239
Mindre tätort	70	67	56	52	39	36	25	19	262
Stad/större tätort	80	77	56	56	50	45	25	20	773
Storstad	79	74	44	49	56	53	20	15	295
V	86	83	48	34	47	34	20	10	104
S	83	80	61	59	45	37	34	23	402
MP	81	77	55	51	63	55	22	17	82
C	87	85	65	59	55	56	15	15	118
L	87	86	46	65	67	62	25	22	76
M	84	82	59	63	59	57	25	23	341
KD	(68)	(49)	(64)	(55)	(41)	(41)	(0)	(5)	22
SD	55	49	43	43	29	31	21	18	201
Låglitare	60	54	41	45	29	28	18	14	299
Medellitare	76	72	53	55	43	40	25	19	671
Höglitare	87	88	63	57	58	53	25	20	592

Kommentar: Frågan lyder *Vilket förtroende har du för innehållet i följande medier?* Svarsalternativen är *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet, ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Tabellen redogör för dem med mycket stort eller ganska stort förtroende. Siffror inom parentes (-) anger att osäkerheten i resultatet är mycket stor på grund av det låga antalet svarspersoner

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Det finns också ett samband mellan individernas partisympati och deras förtroende för medier. Det huvudsakliga mönster som framträder när förtroendebedömningarna bland de olika partiernas sympatisörer jämförs, är att Sverigedemokraternas sympatisörer genomgående har ett mycket litet medieförtroende. Det är särskilt tydligt för public service och morgonpressen.

Förtroende för mediernas samhällsrapportering

Förtroendet för innehållet i svenska medier varierar som synes beroende på vilka nyhetsmedier som är föremål för bedömningen. Men medieförtroendet varierar också mellan olika ämnesområden, eller mer specifikt mellan olika bevakningsområden i nyhetsrapporteringen. Utöver den mer allmänna frågan om förtroendet för mediernas innehåll, har respondenterna i 2016 års SOM-undersökning också fått ange hur stort förtroende de har för nyhetsrapporteringen om sjukvården, näringslivet, klimatet, arbetsmarknaden, EU, brottsligheten och invandringen.

Störst förtroende är förtroendet för nyhetsrapporteringen om sjukvården: 53 procent av allmänheten uppger att de har mycket stort eller åtminstone ganska stort förtroende för detta bevakningsområde (tabell 4). För näringslivsbevakningen är motsvarande siffror 44 procent, vilket innebär att det är mindre än halva befolkningen som känner stort eller ganska stort förtroende för rapporteringen. Det innebär dock inte att den andra delen ger uttryck för ett litet förtroende. En tredjedel av svenskarna uppger istället att deras förtroende för näringslivsbevakningen varken är stort eller litet, en andel som ligger på ungefär samma nivå för samtliga bedömda ämnesområden.

För sjukvårds- respektive näringslivsrapporteringen ligger förtroendebalansen på en klart positiv nivå, vilket innebär att det är fler som har stort eller ganska stort förtroende för mediernas rapportering jämfört med dem som känner ganska eller mycket litet förtroende. Det råder också en positiv förtroendebalans för rapporteringen om klimatet, arbetsmarknaden och EU, medan förtroendet för nyheter om brottslighet och invandring befinner sig runt balanspunkten. Förtroendebalansen är här beräknad bland dem som har angett en uppfattning i respektive fråga.

Tabell 4 Förtroende för svenska nyhetsmediers samhällsrapportering 2016 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Förtroendebalans	Antal svars-personer
Sjukvården	9	44	29	10	4	4	+41	1 232
Näringslivet	6	38	36	8	4	8	+35	1 210
Klimatet	8	36	34	12	5	5	+29	1 222
Arbetsmarknaden	5	32	35	14	7	7	+19	1 226
EU	5	30	39	12	7	7	+18	1 219
Brottsligheten	5	28	32	18	12	5	+4	1 220
Invandringen	5	27	30	19	14	5	-2	1 228

Kommentar: Frågan lyder: *Hur stort förtroende har du för svenska nyhetsmediers rapportering om följande ämnesområden?* Förtroendebalansen är beräknad bland dem som har angett en uppfattning i frågan. Balansmättet varierar mellan +100 (samtliga har stort förtroende) och -100 (samtliga har litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

I likhet med det generella förtroendet för medier, skiljer sig förtroendenivåerna mellan olika samhällsgrupper (tabell 5). Äldre har högre förtroende för sjukvårdsrapporteringen än yngre, likaså har höglitare betydligt högre förtroende än låglitare. Det finns också ett tydligt samband med partisynpati, där SD-sympatisörerna har lägre förtroende för sjukvårdsrapporteringen jämfört med övriga partisympatisörer – 37 procent. Högst förtroende hyser S-sympatisörer och höglitare. I båda fallen är det 64 procent som uppger att de har stort förtroende för sjukvårdsrapporteringen.

Förtroendet för näringslivsrapporteringen är sin tur som högst bland Moderaternas respektive Liberalernas sympatisörer (55 respektive 53 procent) samt bland högutbildade (52 procent) och höglitare (51 procent). Den grupp som karakteriseras av något lägre förtroende är Vänsterpartiets sympatisörer, där 28 procent uppger att de har stort förtroende för mediernas rapportering om näringslivet.

Tabell 5 Förtroende för svenska nyhetsmediers rapportering om olika ämnesområden 2016 (procent)

	Sjukvården	Näringslivet	Klimatet	Arbetsmarknaden	EU	Brottsligheten	Invandringen	Antal svars-personer
16–29 år	47	37	35	33	29	27	24	266
30–49 år	52	52	47	39	33	36	35	465
50–64 år	53	44	48	34	34	35	35	409
65–85 år	59	40	43	34	43	33	32	497
Låg utb.	53	33	37	29	35	32	29	233
Medellåg utb.	52	41	42	33	43	31	29	489
Medelhög utb.	52	44	44	38	38	33	31	386
Hög utb.	56	52	50	48	34	37	38	493
V	54	28	44	40	32	30	38	104
MP	64	47	54	47	41	41	42	406
S	46	45	46	40	44	43	46	82
C	56	47	42	45	43	41	38	117
L	55	53	49	54	45	37	36	76
M	59	55	50	44	44	38	34	342
KD	(50)	(64)	(32)	(36)	(41)	(36)	(41)	27
SD	37	36	33	19	16	19	13	206
Låg tillit	36	33	32	20	22	21	18	310
Medel	52	43	42	37	35	34	30	686
Hög tillit	64	51	53	48	44	40	43	603

Kommentar: Frågan lyder *Hur stort förtroende har du för svenska nyhetsmediers rapportering om följande ämnesområden?* Svarsalternativen är: *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende, samt Ingen uppfattning.* Tabellen redogör för dem med mycket stort eller ganska stort förtroende. Siffror inom parentes (-) anger att osäkerheten i resultatet är mycket stor på grund av det låga antalet svars personer

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Nyhetsbevakningen av frågor som rör klimatet når högst förtroendenivå hos Miljöpartiets sympatisörer (54 procent), höglitare (53 procent), högutbildade (50 procent) och M-sympatisörer (50 procent). På motsatt sida befinner sig Sverigedemokraternas sympatisörer och låglitare, där endast en tredjedel av respondenterna svarar att de har stort förtroende för medierapporteringen.

De grupper som står för den lägsta förtroendenivån när det gäller mediernas bevakning av den svenska arbetsmarknaden utgörs av människor med låg mellanmänsklig tillit respektive sympatisörer till Sverigedemokraterna. Bland dessa uppger ungefär en femtedel att de har stort förtroende för nyhetsrapporteringen. Även lågutbildade hyser lägre förtroende (29 procent). Bland de mest förtroendefulla hittas, liksom för tidigare bevakningsområden, högutbildade, höglitare och MP-sympatisörer, där knappt hälften av respondenterna uttrycker stort förtroende för bevakningen av arbetsmarknaden. För bevakningen av EU är skillnaderna mellan olika grupper relativt liten. Förtroendenivån är ungefär densamma oavsett utbildningsnivå och partipreferens, undantaget SD-sympatisörerna som även här har lägst förtroende (16 procent).

För två av de sju bevakningsområdena råder en tydlig polarisering i förtroendet. Det gäller nyhetsrapporteringen om brottslighet respektive invandring. Vid en första anblick kan nivåskillnaderna tyckas ligga inom ungefär samma spann som för övriga bevakningsområden. Sverigedemokraternas sympatisörer hyser lägst förtroende för mediernas bevakning av brottslighet och invandring – 19 respektive 13 procent. Bland låglitare är andelarna 21 respektive 18 procent. Störst förtroende för bevakningen av brottslighet har S-, MP- och C-sympatisörer tillsammans med höglitare (mellan 40 till 43 procent). Förtroendet för nyheter om invandring är i sin tur störst bland sympatisörer till Socialdemokraterna (46 procent).

De riktigt stora skillnaderna framträder dock i beräkningen av respektive grupps förtroendebalans. Balansmättet beräknas bland de som har uppgett en åsikt i frågan och innebär att andelen med litet förtroende subtraheras från andelen med stort förtroende. Förtroendebalansen varierar mellan +100 där samtliga har stort förtroende och -100 där samtliga har litet förtroende. För brottsbevakning finns den största förtroendebalansen hos Miljöpartiets sympatisörer (+26) medan den lägsta förtroendebalansen finns bland SD-sympatisörerna (-40). Mellan dessa båda grupper råder en differens motsvarande 66 balansenheter. Även låglitare har en särskilt negativ förtroendebalans (-22).

Klart störst är dock polariseringen i förtroendet för bevakningen av invandring. Med en förtroendebalans om +28 står sympatisörerna till Miljöpartiet för den högsta balansnivån medan SD-sympatisörernas står för den lägsta förtroendenivån med -54 – en förtroendedifferens om 82 balansenheter. Resultaten pekar mot att det inom delar av den svenska väljarkåren råder ett starkt missnöje över hur nyhetsmedier väljer att framställa situationen i det svenska samhället med utgångspunkt i kriminalitet och immigration.

Synen på vad som är sanning i nyheterna

Den amerikanska debatten om ”fake news” har till stor del haft fokus på frågan om sanning. Det har i sin tur lett till frågor om vilken roll sanning spelar för bedömningar av nyheter. Har förtroendebedömningar av medieinnehåll något att göra med hur människor ser på sanning i nyheterna? Det är bakgrunden till att vi även har inkluderat ett försök att belysa allmänhetens syn på sanning. Synen på sanning bygger på ett frågeinstrument framtaget i slutet av 1980-talet i syfte att undersöka svenskarnas kunskapssyn (Andrén, 2016). En modifierad variant har tidigare testats i en studie om hur sanning uppfattas i nyheterna⁵ och det är detta instrument som analysen utgår från. Frågans grundelement är vad svarspersonerna menar med att nyheter i massmedierna är sanna? Svartalternativen sträcker sig från att sant är det som stämmer med verkligheten till att sanning är ett meningslöst begrepp.⁶

Analysen som följer grundas på resultat från Medborgarpanelen, en webbpanel som drivs av opinionslaboratoriet LORE vid SOM-institutet.⁷ Studien genomfördes i mars 2017. Resultatet från Medborgarpanelen visar att det alternativ som får klart störst uppslutning är att sanning är det som överensstämmer med hur det är i verkligheten.⁸ Nästan exakt hälften av svarspersonerna har angett detta alternativ. Det näst vanligaste alternativet är att sanning är det som stämmer överens med våra vetenskapliga teorier (13 procent), följt av uppfattningen att ordet sanning är meningslöst (10 procent). Minst uppslutning finns kring alternativet att sanna nyheter är de som är levande och starka, med under 1 procent. Övriga alternativ, exempelvis att sanningen är det som stämmer med vad vanligt folk tycker, ligger på omkring 5 procent.

I ett andra steg har vi lagt samman de alternativen som vi bedömt ligger nära varandra. Det gäller inte minst synen att sanning är det som stämmer med vetenskapliga teorier och att sanning är resultatet av ett förståndigt meningsutbyte som ligger i samma kunskapsteoretiska tradition (se not 7). Även de två starkt subjektivistiska alternativen att sanning är det som känns riktigt och självklart eller levande och starkt har lagts samman, liksom alternativen att sanning är det som är användbart eller stämmer med vad vanligt folk tycker, vilka speglar ett slags pragmatism. Hur bedömningarna fördelar sig framgår i högerkolumnen i tabell 6.

För att ytterligare renodla analysen av sanningssynens konsekvenser för förtroendet har vi valt att gå vidare med tre av de aktuella synsätten på sanning i nyheterna. Det handlar om det dominerande alternativet att *sanning överensstämmer med verkligheten*. Det står i någon mening i motsats till övriga alternativ som alla rymmer inslag av subjektiv tolkning. Det är ett slags enkel avstämning: om inte nyheterna stämmer med verkligheten är de inte sanna. Det andra alternativet, att *sanningen är det som stämmer med vetenskapliga teorier och ett förståndigt meningsutbyte*, står för ett subjektivt resonerande, närmast rationalistiskt synsätt. Möjligen kan det tolkas som uttryck för ett kritiskt förhållningssätt där verkligheten som kriterium på sanning inte är tillräckligt. Det tredje alternativet att *sanning inte betyder någonting utan är ett meningslöst begrepp* kan också tolkas som kritiskt men då snarast som en kritik mot nyhetsförmedlingen.

Tabell 6 Synen på sanning i nyheterna efter kön, ålder, utbildning och ideologi, 2017 (procent, viktat)

	KÖN		ÅLDER			UTBILDNINGSNIVÅ				IDEOLOGI					Totalt
	Kv	M	18-29	30-49	50-74	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH	
De stämmer överens med verkligheten	49	51	56	52	46	43	52	52	55	48	50	50	43	47	50
De stämmer överens med våra vetenskapliga teorier, förståndigt meningsutbyte*	18	17	18	21	14	16	14	18	23	23	17	17	15	17	18
Ingenting. Ordet sanning är meningslöst	10	12	9	9	13	15	13	10	5	9	9	10	12	18	16
De är användbara, stämmer överens med vad folk i allmänhet tycker*	8	6	8	6	8	10	6	8	4	7	8	9	6	5	7
De känns riktiga, är levande och starka*	6	5	3	3	9	9	6	3	3	4	8	4	6	5	5
Annat	9	9	6	9	10	7	9	9	10	10	8	10	8	8	9
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Antal svarspersoner</i>	666	719	286	509	590	458	281	325	322	283	355	221	370	155	1 384

Kommentar: Frågan lyder: *Ett huvudkrav på nyheterna i press, radio och tv är att dessa ska vara sanna. Det finns dock många delade meningar om vad man ska lägga in i ordet sanning. Vad betyder det enligt din uppfattning att tankar och påståenden som uttryckts i massmedierna är sanna? Svartalternativen var: Ingenting, ordet sanning är meningslöst, De känns riktiga eller självklara, De är levande och starka, De är användbara, de fungerar i praktiken, De stämmer överens med vad folk i allmänhet tycker, De stämmer överens med hur det är i verkligheten, De stämmer överens med våra vetenskapliga teorier, De är resultatet av ett förståndigt meningsutbyte och Annat. Svartalternativen har förts samman i fem grupper; de kategorier som är en sammanläggning av två svartalternativ markeras med en asterisk. LU=låg utb. (i huvudsak grundskola), MLU=medellåg utb. (i huvudsak gymnasium), MH=medelhög utb. (i huvudsak påbyggnad efter gymnasium), HU=hög utb. (i huvudsak avslutad högskoleutbildning); Ideologi är självplacering på en vänster-högerskala: KV=klart vänster, NV=något vänster, VE=varken vänster eller höger, NH=något höger och KH=klart höger.*

Källa: LORE's medborgarpanel nr 24, SOM-institutet 2017.

Det övergripande intrycket är att det är förhållandevis små skillnader efter demografiska grupper. Kvinnors och mäns syn på sanningsbegreppet är nästan identisk. När det gäller ålder är det de yngre som något mer betonar det dominerande synsättet att sanningen stämmer med verkligheten (56 procent). De äldre skiljer ut sig något genom en relativt hög andel (13 procent) som svarar att det är meningslöst att tala om sanning. Bland de högutbildade är stämmer med verkligheten ett något vanligare svar än bland lågutbildade (55 respektive 43 procent). Det är också vanligare att högutbildade betonar vetenskapliga teorier medan ytterst få menar att sanning är ett meningslöst begrepp.

När det gäller förhållandet mellan ideologisk orientering och synen på sanning skiljer människor som uppger sig stå långt till höger ut sig genom att nästan var femte person anser att sanningskravet är meningslöst. Individer som ställer sig långt till vänster på den politiska skalan markerar oftare än andra att sanning är det som stämmer med vetenskapliga teorier. Frågan om sanningens relevans är särskilt intressant när det gäller förtroendet för olika typer av medieinnehåll. Det finns nu möjlighet att pröva detta samband genom att studera vilket förtroende de tre grupperna med olika sanningssyn har för de tidigare nämnda nyhetsområdena.⁹

Sanningssynen och förtroendet

En första iakttagelse är att rangordningen i de tre sanningssynsgrupperna i stort är densamma. Sjukvården, klimatet och näringslivet är de områden som man har mest förtroende för oavsett synen på sanningen i nyheterna (tabell 7). I botten finns nyhetsbevakningen av invandring och brottslighet. Den stora grupp som menar att sanning är när det stämmer med verkligheten – alltså det mest frekventa alternativet – ligger inte oväntat nära genomsnittet. Men det är de två andra grupperna som skiljer sig betydligt från varandra.

De som menar att sanning är det som stämmer med vetenskaplig teori och ett förståndigt meningsutbyte har överlag en positiv inställning till nyhetsbevakningen. För alla ämnesområden har de en övervikt för stort förtroende, låt vara att den i fråga om nyheter om invandring är ganska liten (+10). Dessa bedömningar kan kontrasteras mot den sanningskritiska gruppens (-64). De som menar att sanningskravet är meningslöst uppvisar klar lägre förtroende för alla ämnesområden utom sjukvården – där är den positiva övervikten dock marginell (+8).

Resultatet pekar på att det finns ett samband mellan hur man ser på sanning i nyhetsbevakning och vilket förtroende man har för mediernas innehåll, men det är svårt att avgöra vad som ligger i ett sådant samband. Att de som överhuvudtaget tar avstånd från sanningen som kriterium är negativa till nyhetsinnehåll kanske är väntat, men det är svårare att förklara varför personer med ett mer vetenskapligt sanningsbegrepp har större förtroende. Är den faktakritiska gruppens låga förtroende för medieinnehållet exempelvis en konsekvens av man inte tror att det finns någon sanning? Eller är den negativa inställningen istället en följd av en allmän kritik mot det inte går att lita på mediernas nyhetsbevakning? Frågorna låter sig inte helt besvaras på befintligt underlag och måste prövas på ett större material.¹⁰

Tabell 7 Förtroendet för nyhetsbevakningen på sju områden efter synen på sanning i nyheterna 2017 (procent, viktat)

Förtroende för nyheter om:		Sanning i nyheterna innebär:			Samtliga
		De stämmer överens med verkligheten	De stämmer överens med vetenskapliga teorier/förståndigt meningsutbyte*	Ingenting. Ordet sanning är meningslöst	
Sjukvården	Stort	61	69	36	53
	Litet	14	10	28	16
	<i>Förtroendebalans</i>	+47	+59	+8	+37
Klimatet	Stort	56	57	23	51
	Litet	19	16	41	21
	<i>Förtroendebalans</i>	+37	+41	-18	+30
Näringslivet	Stort	47	47	27	43
	Litet	18	20	31	21
	<i>Förtroendebalans</i>	+29	+27	-4	+22
Arbets-	Stort	44	50	20	41
	Litet	21	17	40	23
	<i>Förtroendebalans</i>	+23	-33	-20	+18
EU	Stort	41	43	20	37
	Litet	23	22	48	27
	<i>Förtroendebalans</i>	+18	+21	-28	+10
Invandringen	Stort	36	43	10	34
	Litet	42	33	74	48
	<i>Förtroendebalans</i>	-6	+10	-64	-14
Brottsligheten	Stort	37	41	13	25
	Litet	41	29	66	42
	<i>Förtroendebalans</i>	-4	+12	-53	-17
Antal svar		689	242	151	1 381

Kommentar: Frågan lyder *Hur stort förtroende har du för svenska nyhetsmediers rapportering om följande ämnesområden?* Svartalternativen är: *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende, Mycket litet förtroende, samt Ingen uppfattning.* Tabellen redogör för dem med mycket stort eller ganska stort förtroende. För frågeformuleringen om synen på sanning i nyheterna, se tabell 6.

Källa: LORE's medborgarpanel nr 24, SOM-institutet 2017.

Sammanfattning

Utgångspunkten för kapitlet har varit den ökade debatten om mediernas roll i samhället. Den huvudfråga vi har ställt oss är i vad mån det går att se några nya mönster i allmänhetens medieförtroende. Samtidigt har vi gått ett steg vidare och

studerat i vilken utsträckning det finns skillnader i förtroendet för olika nyhetsområden. Slutligen har vi prövat en analys av hur allmänheten bedömer sanningskravet på nyheter och vad det i sin tur betyder för förtroendet för olika ämnesområden.

När det gäller den första frågan har vi kunnat visa att medieförtroendets grundmönster är stabila över tid. Sveriges Television och Sveriges Radio är de två medieorganisationer som ligger särskilt högt, men även morgonpressen och TV4 uppvisar relativt höga värden medan kvällstidningarna genomgående uppvisar litet förtroende. I jämförelse med äldre studier har den lokala morgonpressen tappat något i förtroende bland allmänheten genom att det är färre som har uppfattning om dem, vilket i sin tur speglar dess minskade spridning. Också skillnaderna mellan olika gruppers förtroende, exempelvis de äldres stora förtroende för public service och de högutbildades för Stockholms morgontidningar, är i stort sett desamma över tid.

Den andra frågan om förtroendet för olika nyhetsområden bekräftar huvudsakligen bilden av svenskarnas stora medieförtroende. En klar majoritet av svarspersonerna har stort förtroende för fem av de sju bevakningsområden som har ingått i studien. Mest positiva värden får bevakningen av sjukvården och näringslivet. För två områden väger det jämnt mellan dem som har stort och de som har litet förtroende: brottsligheten och invandringen. Högutbildade har generellt större förtroende för nyhetsbevakningen än lågutbildade. Det som särskilt drar ner värdena för förtroendet för brotts- och invandringsnyheter är de sverigedemokratiska sympatisörernas mycket negativa bedömning.

Slutligen har vi undersökt i vad mån förtroendet för olika bevakningsområden har att göra med hur allmänheten ser på sanningen i nyheterna. Vi har gjort en jämförelse mellan dem som har en traditionell syn på sanning – att sanna nyheter stämmer med verkligheten, de som har en mer tolkande syn – att sanningen måste stämma med vetenskapliga teorier – och dem som anser att det inte finns någon sanning i nyheterna. Det visar sig att den senare gruppen saknar förtroende för nästan all nyhetsbevakning medan de som pekar på vikten av tolkning överlag hyser större förtroende än genomsnittet. Den sanningskritiska gruppen är i stor utsträckning en högerorienterad grupp med en överrepresentation av SD-sympatisörer med lågt förtroende för nyhetsbevakningen i svenska medier, vilket pekar på att deras mediekritik snarare handlar mer om politik än om medier.

Noter

- 1 *Is Truth Dead?* var enda texten på titelsidan av den amerikanska tidskriften *Time* den 3 april 2017. Artikeln hade rubriken ”Can Trump handle the truth?”.
- 2 Det mellanmännsliga förtroendet undersöks genom frågan i vilken utsträckning man kan lita på människor i allmänhet. Svarsskalan går mellan 0 (Det går inte att lita på människor i allmänhet) och 10 (Det går att lita på människor i allmänhet). De som har angett värdena 8-10 definieras som höglitare. Se vidare Holmberg och Rothstein, 2016.

- 3 Ytterligare en annan ansats är att studera vad människor uppfattar som negativt i bevakningen. Det har gjorts i tidigare studier vilka visat att läsarna var mest kritiska till negativa/negativt vinklade nyheter i morgonpress och bristande respekt för enskilda människors integritet i kvällspress (Weibull, 1999).
- 4 Kapitlets analys av svenska folkets förtroende för mediers innehåll respektive för enskilda bevakningsområden baseras på frågor ställda i samverkan med Sveriges Television och Sveriges Radio respektive i samverkan med Institutet för mediestudier.
- 5 Studien genomfördes 1988 av forskningsprogrammet Dagspresskollegiet vid Göteborgs universitet och avsåg ett slumpmässigt urval av personer mellan 15 och 75 år bosatta i Göteborg.
- 6 Svartalternativen svarar mot olika kunskapssyner: Ingenting, ordet sanning är meningslöst (*nihilism*), De känns riktiga eller självklara (*subjektivistisk relativism*), De är levande och starka (*vitalism*), De är användbara, de fungerar i praktiken (*epistemologisk pragmatism*), De stämmer överens med vad folk i allmänhet tycker (*populistisk relativism*), De stämmer överens med hur det är i verkligheten (*realism*), De stämmer överens med våra vetenskapliga teorier och De är resultatet av ett förståndigt meningsutbyte (båda *rationalistisk koherentism*). Se vidare Andrén (2016).
- 7 Medborgarpanelen är en webbaserad panel med individer i åldrarna 16–85 år. Panelen är delvis självrekryterad, varför varje urval stratifieras utifrån kön, ålder och utbildning för att likna sammansättningen i befolkningen. Sanningsfrågan ingick i Medborgarpanelen 24 (mars 2017). Urvalsramen omfattade 2 500 personer mellan 18 och 74 år, av vilka 1 596 deltog. För en utförlig metodokumentation, se Martinsson och Andreasson (kommande 2017). I syfte att kontrollera urvalets representativitet ställdes samma fråga samtidigt till ett slumpmässigt urval om 1 142 personer över 15 år i en undersökning hos SIFO. Svarmönstret i de båda undersökningarna liknar i hög utsträckning varandra, vilket pekar på att resultaten från Medborgarpanelen bör kunna betraktas som representativa.
- 8 För en mer ingående analys av resultaten, se Weibull (2017).
- 9 Urvalens representativitet har testats genom att jämföra hur medborgarpanelens deltagare och svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen förhåller sig till varandra. Förtroendebalansen för de sju områdena är, med SOM-urvalet först: Sjukvården +39/+44, Invandringen -1/-11, Klimatet +27/+3, Näringslivet +32/+21, Brottsligheten -3/-8, EU +16/+8, Arbetsmarknaden +18/+18. Bedömningarna ger i stort sett samma utfall i båda undersökningarna. LORE:s medborgarpanel består av något mer engagerade svarspersoner, vilket speglas i att det är färre som svarar Ingen uppfattning eller placerar sig på mittalternativet Varken stort eller litet förtroende.

¹⁰ Motsvarande analys har även gjorts för det generella förtroendet för olika medietyper. De tre ”sanningsgrupperna” skiljer sig även i synen på olika medier. De som helt tar avstånd från sanning i nyheterna visar sig inte oväntat har minst förtroende. Däremot är deras relativa rangordning i stort densamma som för de två andra gruppernas, och för både SVT, SR och den lokala morgontidningen har gruppen en övervikt för stort förtroende.

Referenser

- Andersson, Ulrika (2016) Växande informationsgap i digitaliseringens spår. I Lars Truedson (red) *Mediestudiers årsbok 2015/2016*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.
- Andrén, Gunnar (2016) *Sanningsteorier i antropocen. En epistemologisk och empirisk undersökning*. Stockholm: Linear-Iraestheia.
- Elliot, Maria (1994) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Lennart Weibull (2008) Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Lennart Weibull (2012) Förtroendet för staten. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson och Annika Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Martinsson, Johan och Maria Andreasson (kommande 2017) Metodrapport Medborgarpanelen 24 – 2017. Göteborg: LORE och SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1999) Vad menas med negativa nyheter? I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2014) Medieförtroende i ett nytt medielandskap. I Annika Bergström och Henrik Oscarsson (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart och Britt Börjesson (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden-SJF
- Weibull, Lennart (2017) Synen på sanning i nyheterna. I Lars Truedsson (red) *Miströn mot medier*. Stockholm: Institutet för mediestudier.